

حقوق اقلیت‌ها در قانون اساسی (با تأکید بر اماکن، دارایی‌ها و حقوق سیاسی)

۷۳

دو فصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

خبرالله پروین و همکار
حقوق اقلیت‌ها در قانون اساسی

خبرالله پروین^۱

سیما سپهری‌فر^{۲*}

۱. دانشیار گروه حقوق عمومی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. دانشجوی دکتری حقوق عمومی دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران.

چکیده

احترام به حقوق اقلیت‌ها و تلاش در رفع تبعیض و نقض حقوق حقه‌ی آنان، یکی از مسائل مبتلابه حقوق بشر دنیای ماست. ایران با تمدن غنی خود، سالیان متمادی است که قومیت‌ها و مذاهب گوناگون را گرد هم آورده است. در این میان، با توجه به ابتدای حکومت جمهوری اسلامی ایران بر مذهب، اقلیت‌های دینی از جایگاه ویژه‌ای در کشور برخوردارند. طبق قانون اساسی، اقلیت‌های دینی از امکانات خاص آیین خود بهره‌مندند که تضمین‌کننده‌ی حقوق آنان مطابق اسناد بین‌المللی حقوق بشر نیز می‌باشد. بر اساس این قانون، آنان از حقوق متنوعی مانند حقوق سیاسی، اجتماعی، مدنی و ... بهره‌مند می‌گردند؛ که مجموع این حقوق سبب می‌شود شأن انسانی آنان رعایت و هویت اقلیتی آن‌ها نیز مستدام گردد. مقاله حاضر درصدد است ضمن توجه به اسناد حقوق بشری مرتبط با اقلیت، حقوق اقلیت را در قانون اساسی و برخی قوانین عادی جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌ی اماکن، دارایی‌ها و حقوق سیاسی مبرز سازد.

واژگان کلیدی: اقلیت‌های دینی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حقوق اقلیت‌ها، اسناد حقوق بشری اقلیت.

اقلیت‌های قومی، زبانی، نژادی و دینی با گرایش‌های مختلف در تمام کشورهای دنیا وجود دارند. به جرأت می‌توان گفت امروزه نمی‌توان کشوری را یافت که تمام تابعینش یکدست باشند و در آن کشور، اقلیت معنا و مفهومی نداشته باشد. از سوی دیگر، می‌توان پذیرفت در دنیای کنونی که تمام کشورها سعی می‌کنند جایگاه خود را از نظر حقوق بشر ارتقاء بخشند، رعایت حقوق اقلیت‌ها می‌تواند یکی از معیارهای مهم این ارزش‌گذاری باشد.

جمهوری اسلامی ایران هم مانند کشورهای دیگر تابعینی دارد که اقلیت محسوب می‌شوند. در ایران برخلاف کشورهای دیگر که انواع اقلیت وجود دارد، به دلیل اتکای حاکمیت بر مذهب، فقط اقلیت دینی مورد شناسایی قرار گرفته است و قومیت‌های مختلف با فرهنگ‌ها، نژادها و زبان‌های مختلف اقلیت محسوب نشده بلکه همانند سایر مردمان به شمار آمده‌اند.

در این نوشتار به بررسی حقوق خاص اقلیت‌ها و امکانات، اموال، دارایی و اماکن ویژه‌ی آن‌ها می‌پردازیم. به عبارت دیگر، آنچه مورد بررسی قرار خواهد گرفت این است که اقلیت‌های دینی ساکن ایران از چه امکانات خاصی برخوردارند و تا چه حد، حقوق مصرح اقلیت‌ها در اسناد بین‌المللی در جمهوری اسلامی ایران رعایت می‌شود؟ لذا در کلیات پس از تعریف مختصری از اقلیت، به شناسایی اقلیت‌های دینی طبق قانون اساسی ایران می‌پردازیم. سپس حقوق و امکانات مختلفی که اقلیت‌ها در حوزه‌های گوناگون دارند بررسی می‌شود و سرانجام به اموال و اماکن هر کدام از اقلیت‌ها به تفکیک مذهبشان اشاره خواهیم داشت.

۱. مفهوم اقلیت

۱-۱. تعاریف

تعاریف مختلفی از اقلیت می‌توان ارائه داد. در یک دسته‌بندی، این تعاریف را می‌توان به دو نوع لغوی و حقوقی تقسیم‌بندی کرد.

در مفهوم لغوی، واژه اقلیت به معنای "کم بودن"، "قسمت کم‌تر" و در اصطلاح "گروهی از افراد یک کشور یا یک شهر می‌باشند که از لحاظ دین و مذهب یا نژاد، از اکثریت متمایز باشند." (معین، ۱۳۸۶، ج ۱: ۱۸۰) و در ادبیات حقوقی، اقلیت به اجتماعی از شهروندان

اطلاق می‌شود که به واسطه داشتن ویژگی یا ویژگی‌هایی، از گروه اکثریت متمایز باشد. معمولاً گروه اقلیت، در مقایسه با موقعیت خود در کشور محل سکونت تعریف می‌شود، ولی ممکن است در یک منطقه‌ی بسیار بزرگ مانند یک قاره و یا منطقه‌ای کوچک مانند یک استان نیز شناسایی شود.

در تعریف اقلیت می‌توان به تعریفی که یکی از نویسندگان حقوقی ارائه داده توجه کرد که بر طبق آن، اقلیت عبارت است از "گروهی از اتباع یک کشور که از لحاظ ملی، نژادی، زبانی یا مذهبی از دیگر گروه‌های مردم متفاوت بوده، از لحاظ تعداد کم‌ترند و قدرت حکومت را نیز در دست ندارند." (مهرپور، ۱۳۷۶: ۱۷۶)

در مفهوم حقوقی باید دو دسته عناصر عینی و ذهنی را مورد توجه قرار داد. عنصر عینی به دو مقوله عدد (کمیت) و استیلا (حاکمیت) برمی‌گردد و عنصر ذهنی مربوط به مسئله اراده مشترک گروه بر حفظ ویژگی‌های اختصاصی آن‌ها می‌باشد (Caporti, 1985: 385). با در نظر گرفتن این دو عنصر، می‌توان اقلیت‌ها را از پناهندگان و بیگانگان ساکن یک کشور بازشناخت.

اقلیت واژه‌ای است که تقریباً هیچ‌گاه به‌تنهایی مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و همیشه پسوندی همراه آن است؛ مانند قومی، مذهبی، زبانی و که هر کدام از انواع اقلیت‌ها تعریف و تابعان خاص خود را دارند.

اصل منع تبعیض نسبت به اقلیت‌ها و رعایت حقوق آنان در حقوق بین‌الملل هم مانند حقوق داخلی، تنها با در نظر گرفتن ضمانت اجرایی برای تخلفات متعاهدان و تفسیر نکات مبهم امکان‌پذیر است. قبل از جنگ جهانی اول، حمایت از اقلیت‌ها و برابری آنان با اکثریت به‌صورت موردی و خاص مطرح بود و معمولاً این امر به دنبال معاهدات دوجانبه در واکنش به تعارضات مذهبی یا قومی صورت می‌گرفت. در این معاهدات آزادی انجام مناسک مذهبی و در برخی موارد خاص و نادر، آزادی بیان به رسمیت شناخته می‌شد. در موارد معدودی نیز به اقلیت‌ها اجازه می‌دادند در زندگی خصوصی خود، بدون محدودیت زبان خویش را استفاده کنند (Thamberry, 1995: 14). در این راستا قوانین و اسناد مختلفی در عرصه‌ی بین‌المللی در جهت حمایت از انواع مختلف اقلیت‌ها وضع شدند که این اسناد در اغلب موارد تمام اقلیت‌ها را شامل می‌شوند. اما از لحاظ تاریخی حمایت از اقلیت‌ها در عرصه‌ی بین‌المللی ابتدا در مورد اقلیت‌های مذهبی مطرح شد (Lerner, 1991: 7).

بدین دلیل که مقاله حاضر بر اساس اقلیت‌های دینی نگارش یافته است، در زیر

این گونه‌ی اقلیت به‌طور خاص تعریف می‌شوند.

منظور از اقلیت‌های مذهبی و دینی^۱ گروه‌هایی هستند که مذهب آن‌ها به‌عنوان مذهب رسمی یک کشور شناخته‌نشده یا اکثریت مردم بدان نپیوسته‌اند. منطقاً یک اقلیت دینی بدون وجود افرادی که به شعائر مذهبی خود عمل کنند، موجودیت نخواهد داشت (Ermacora, 1983:280).

۲-۱. شناسایی اقلیت‌ها در قوانین داخلی

قوانین جمهوری اسلامی ایران، بر پایه‌ی احکام و شریعت مقدس اسلام بنا نهاده شده است. قانون اساسی که مهم‌ترین و بنیادی‌ترین قانون این کشور است، در اصل ۴ تصریح می‌کند، کلیه قوانین جمهوری اسلامی ایران باید بر اساس موازین اسلامی باشد. طبق تصریح این اصل است که شورای نگهبان پاسدار شریعت اسلام در قوانین می‌باشد و این وظیفه خطیر را بر عهده دارد.

یکی از مباحثی که در قانون اساسی مدنظر قرار گرفته و در زمان تدوین، شریعت و دین مدنظر بوده، حقوق اقلیت‌های دینی است.

طبق تعالیم اسلامی، انسان‌ها در برابر خداوند یکسان می‌باشند و فقط به‌واسطه رشد همه‌جانبه‌ی کمالات انسانی و تقوای الهی بر یکدیگر مزیت دارند. از دیدگاه مکتب حیات‌بخش اسلام، نژاد، قوم و ... عامل برتری و کهنتری نیستند. در اسلام ملاک تشخیص اقلیت از اکثریت، ایمان و کفر بیان‌شده است (فهیمی، ۱۳۸۳: ۹۵).

بر اساس این دیدگاه دینی است که اقلیت‌های شناخته‌شده در ایران صرفاً اقلیت مذهبی هستند و سایر گونه‌های اقلیت در جمهوری اسلامی ایران، به نوعی اکثریت محسوب می‌شوند.

قانون اساسی ایران، بدون اینکه تعریفی از اصطلاح اقلیت به دست دهد، در اصول ۱۳ (شناسایی اقلیت‌های دینی) و ۲۶ (فعالیت احزاب) و ۶۷ (سوگند نمایندگان مجلس به کتاب آسمانی) از این واژه استفاده کرده است.

اصل ۱۳ قانون اساسی که مهم‌ترین اصل در شناسایی اقلیت‌هاست، در این خصوص بیان می‌دارد: «ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی تنها اقلیت‌های دینی شناخته می‌شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی بر طبق آئین خود عمل می‌کنند.»

در قانون فعالیت احزاب ۱۳۶۰ نیز واژه اقلیت به کار رفته است. به موجب ماده ۴ این قانون:

«انجمن اقلیت‌های دینی موضوع اصل ۱۳ قانون اساسی، تشکیلاتی است مرکب از اعضای داوطلب همان اقلیت دینی که هدف آن حل مشکلات و بررسی مسائل دینی، فرهنگی، اجتماعی و رفاهی ویژه آن اقلیت است.»

با شناسایی اقلیت‌ها در اصل ۱۳ می‌توان به این نتیجه رسید که در خصوص اقلیت‌های دینی^۲ دیگر، باید به عموماًت قانون اساسی، حقوق بین‌الملل و اصول شناخته‌شده در اسناد و معاهدات بین‌المللی رجوع نمود. در عمل نیز، به جز فرقه‌ی بهائیت، پیروان ادیان و فرقه‌های دینی و اعتقادی دیگر ساکن در ایران، به پشتوانه‌ی ایرانی بودن خود، از حقوق مساوی با دیگر اتباع ایرانی برخوردارند.

در تدوین اصل ۱۳ قانون اساسی، از آیه زیر استفاده شده که بر طبق آن مراد از اهل کتاب، پیروان زرتشت و حضرت موسی و عیسی می‌باشند:

«ان الذین آمنو و الذین هادو و الصابئین والنصارى و المجوس و الذین اشركو ان الله یفصل بینهم یوم القیامه».

«کسانی که ایمان به خدا آورده‌اند (مسلمانان) و یهود و صابئین و نصاری و مجوس، خداوند بین ایشان و بین کسانی که مشرک شده‌اند روز قیامت فاصله می‌اندازد».^۳
شیخ حر عاملی در وسائل الشیعه ضمن ذکر ۹ روایت، تحت عنوان کسانی که باید جزیه بپردازند، اهل کتاب را معرفی کرده که عبارت‌اند از: یهود، نصاری و مجوس (عاملی، ج ۱۱، باب ۴۹).

در زمان تدوین اصل ۱۳ در مورد اهل کتاب بودن کلیمیان و مسیحیان با وجود نص صریح قرآن هیچ شک و شبهه‌ای وجود ندارد، اما در مورد مجوسان که در آیه فوق از آن‌ها نام برده شده ابهامات بسیاری وجود داشته که با استناد به روایت امام صادق (ع) مجوس هم در زمره‌ی اهل کتاب جای گرفت.

در مورد رابطه مجوس با زرتشت، علامه طبرسی ضمن روایتی از امام صادق (ع) می‌گوید: مجوس پیامبری داشتند و او را انکار کردند و کتابش را تکذیب کردند (طبرسی: ۹۲). پس از آن پیروان مجوس به چهار فرقه تقسیم شده‌اند که یکی از آن فرق زرتشتیه می‌باشد و سایر فرق عبارت‌اند از: کیومرثیه، زروانیه، مسخیه (الهامی، ۱۳۷۴: ۳۰۴).

در خصوص صابئین هم که در آیه ۱۷ سوره حج از آنان نام برده شده، ابهامات و سؤالات زیادی در زمان تدوین وجود داشت که با بررسی و تحقیقات به‌عمل آمده به این نتیجه رسیدند که صابئین شعبه‌ای از دین یهود یا مسیحیت یا مخلوطی از هر دو هستند و خود اینان که در مناطقی از ایران زندگی می‌کنند، خود را شعبه‌ای از دین یهود می‌دانند

(مشروح مذاکرات مجلس تدوین قانون اساسی: ۴۹۳).

منشأ اصل ۱۳ قانون اساسی را می‌توان در مبانی فقهی و قرآنی جستجو نمود؛ به موجب آیه ۲۵۶ سوره بقره برای غیرمسلمانان پذیرش دین اسلام اجباری نیست و بر این اساس، اهل کتاب ساکن در کشورهای اسلامی، مجاز به حفظ دین خود تحت حمایت دولت اسلامی هستند (آریا منش، ۱۳۹۰: ۸۵).

۲-۲. شناسایی حقوق اقلیت‌ها

۱-۲-۲. حقوق سیاسی

۱-۱-۲-۲. حق حضور در مجلس شورای اسلامی

یکی از مهم‌ترین حقوق سیاسی‌ای که اقلیت‌ها در ایران دارند، حق حضور در مجلس شورای اسلامی به عنوان نماینده است. این حق در اصل ۶۴ قانون اساسی به رسمیت شناخته شده است. مطابق این اصل، زرتشتیان و کلیمیان هرکدام یک نماینده، مسیحیان آشوری و کلدانی مجموعاً یک نماینده و مسیحیان ارمنی جنوب و شمال نیز هرکدام یک نماینده در مجلس شورای اسلامی خواهند داشت.

حق مشارکت سیاسی در اسناد بین‌المللی هم به رسمیت شناخته شده است. بر این اساس بند ۱ ماده ۲۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر بیان می‌دارد: «هر کس حق دارد در اداره‌ی عمومی کشور خود، خواه به‌طور مستقیم و خواه به‌واسطه‌ی نمایندگانی که آزادانه انتخاب شوند مشارکت کند.»

همین‌طور طبق ماده ۲۵ میثاق مدنی سیاسی: «هر انسان عضو اجتماع (شهروند) حق و امکان خواهد داشت بدون (در نظر گرفتن) هیچ‌یک از تبعیضات^۵ مذکور در ماده ۱ و بدون محدودیت‌های غیرمعقول^۶ در اداره امور عمومی بالمباشره یا به‌واسطه‌ی نمایندگانی که آزادانه انتخاب می‌شوند شرکت نمایند.»

در بند ۲ ماده ۲ اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، دینی و زبانی بیان شده: «اشخاص متعلق به اقلیت‌ها حق دارند به‌گونه‌ای مؤثر در زندگی فرهنگی، دینی، اجتماعی، اقتصادی و عمومی مشارکت کنند.»

با مذاقه در اصل ۶۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ماده ۵/۴ اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، دینی و زبانی نیز تداعی می‌شود که این قسمت از ماده ۴ اظهار می‌دارد:

«کشورها باید تدابیر مناسب بیاندیشند تا اشخاص متعلق به اقلیت‌ها بتوانند به گونه کامل در پیشرفت اقتصادی و توسعه در کشور خود مشارکت داشته باشند.»
با در نظر گرفتن تمام مواد فوق که مهم‌ترین اسناد بین‌المللی مربوط به حقوق بشر به این بحث اختصاص داده شده، اهمیت مشارکت سیاسی اقلیت‌ها و به تبع آن، حفظ و بقای زندگی سیاسی و اجتماعی آنان محرز است.

نکته قابل توجه در اصل ۶۴ قانون اساسی این است که بر طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ جمعیت مسلمانان ۷۴۶۸۲۸۴۲ نفر (حدود هفتاد و پنج میلیون نفر) می‌باشد. بر طبق همین سرشماری جمعیت مسیحیان ۱۱۷۷۰۴ نفر و کلیمیان ۸۷۵۶ نفر و زرتشتیان ۲۵۲۷۱ نفر می‌باشد که این تعداد حدود ۳٪ جمعیت کل کشور است.^۷ جمعیت مسلمانان، ۲۹۰ نماینده و اقلیت‌های دینی با توجه به تعداد قلیشان ۵ نماینده دارند. اگر بخواهیم نسبتی میان جمعیت و تعداد نمایندگان داشته باشیم، باید بگوییم برای هر ۲۵۸۶۲۰ مسلمان یک نماینده به‌طور متوسط در مجلس شورای اسلامی حضور دارد، در حالی که مجموع اقلیت‌های دینی ۱۵۱۷۳۱ نفر می‌باشد که ۵ نماینده دارند. نکته دیگر این‌که، ۵ نماینده مذکور حتی اگر جمعیت اقلیت‌های ایرانی کمتر از ۳٪ حاضر هم شود، باز هم در تمام دوره‌های مجلس حضور دارند و این حقی است برای اقلیت‌های دینی که با توجه به اهمیت آن در قانون اساسی ذکر شده است.

۲-۱-۲-۲. حق داشتن احزاب و انجمن‌ها

طبق اصل ۲۶ قانون اساسی اقلیت‌های دینی می‌توانند مطابق ضوابط دارای انجمن و جمعیت باشند. همچنین در ماده ۴ قانون فعالیت احزاب، مصوب ۱۳۶۰ آمده که انجمن اقلیت‌های دینی موضوع اصل ۱۳ قانون اساسی، تشکیلاتی است مرکب از اعضای داوطلب همان اقلیت دینی که هدف آن حل مشکلات و بررسی مسایل دینی، فرهنگی، اجتماعی و رفاهی ویژه آن اقلیت باشد. به تشکل‌ها و سازمان‌های اقلیت‌های دینی توسط کمیسیون ماده ۱۰ احزاب وزارت کشور مجوز داده می‌شود. (اغلب انجمن‌ها، سازمان‌ها و گروه‌های اجتماعی - فرهنگی اقلیت‌ها به‌طور رسمی در ایران فعالیت دارند)
در زیر به بررسی مواد اسناد بین‌المللی در خصوص حق بر داشتن تجمع و احزاب می‌پردازیم:

در بین اسناد بین‌المللی، مهم‌ترین موادی که می‌توان به آن‌ها اشاره نمود عبارتند از: ماده ۲۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر، ماده ۲۲ میثاق مدنی-سیاسی و بند ۴ ماده ۲ اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، دینی و زبانی، که تمام این مواد به‌نحوی حق

بر تجمع و تشکل را برای تمام افراد بدون هیچ تبعیضی به رسمیت شناخته‌اند. در ماده ۲۰ اعلامیه جهانی آمده است: «هر کس حق آزادی تجمع و ایجاد تشکل مسالمت‌آمیز^۸ را دارد.»

همچنین ماده ۲۲ میثاق مدنی سیاسی با تغییری جزئی نسبت به اعلامیه اظهار می‌دارد: «هر کس حق اجتماع آزادانه با دیگران را دارد از جمله حق تشکیل سندیکا (اتحادیه صنفی) و الحاق به آن برای حمایت از منافع خود.»

۲-۲-۱-۳. ارتباط با رؤسای نظام جمهوری اسلامی

تعاملات و ارتباطات مسئولین عالی‌رتبه جمهوری اسلامی با اقلیت‌ها پس از پیروزی انقلاب اسلامی از حجم بالاتری نسبت به دیگر جوامع و قومیت‌ها برخوردار است، که این موضوع نیز خود نشان‌گر توجه ویژه مسئولین نظام به اقلیت‌های دینی در جمهوری اسلامی می‌باشد. نمونه شاخص آن حضور ریاست جمهور وقت در سال ۱۳۸۳ در مراسم جشن ایلانوت (جشن درختان) یهودیان در کنیسه‌ی یوسف‌آباد تهران بود که در تاریخ زندگی یهودیان در ایران - ۲۷۰۰ سال - سابقه نداشته است.

۲-۲-۲. حقوق فرهنگی و اجتماعی

مهم‌ترین اصلی که رعایت حقوق اجتماعی اقلیت‌ها را تضمین می‌کند، اصل ۱۹ قانون اساسی است. طبق این اصل «مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند، از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند این‌ها سبب امتیاز نخواهد بود.»

مشابه محتوای این اصل در برخی اسناد مهم بین‌المللی مانند «اعلامیه جهانی حقوق بشر»^۹، «منشور سازمان ملل»^{۱۰}، «میثاق مدنی - سیاسی»^{۱۱}، «کنوانسیون اروپایی حقوق بشر»^{۱۲} و «اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، دینی و زبانی»^{۱۳} نیز بیان شده است.

با توجه به حکومت شرع مقدس اسلام بر تمام قوانین کشور، به نظر می‌رسد در زمان تدوین اصل ۱۹ قانون اساسی، به جز در نظر گرفتن اسناد و قوانین بین‌المللی، نویسندگان قانون اساسی توجه ویژه‌ای به آیه ۱۳ سوره حجرات^{۱۴} نیز داشته‌اند که طبق این آیه شریفه، هیچ برتری و ارزشی فزون‌تر برای افراد بر مبنای رنگ و نژاد و امثالهم نیست و فقط آنچه سبب برتری می‌شود، تقواست.

۲-۲-۱. آموزش و تکلم به زبان قومی

بر طبق اصل ۱۵ قانون اساسی، نظر به اینکه زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران، فارسی اعلام شده است؛ اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید به فارسی باشد. این امر مانع از آزادی آموزش و تدریس زبان‌های دیگر نیست؛ زیرا به موجب بند اخیر اصل فوق، استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آن‌ها در کنار زبان فارسی، در مدارس آزاد است.

با توجه به اهمیت این حق، در موادی از اسناد بین‌المللی هم حق آموزش و تکلم به زبان مادری تصریح شده است. ماده ۲۷ میثاق مدنی - سیاسی در خصوص تکلم و یادگیری زبان مادری اظهار می‌دارد: «در کشورهایی که اقلیت‌های مذهبی و ... زندگی می‌کنند نمی‌توان آن‌ها را از این حق محروم نمود که ... [آنان می‌توانند] یا به زبان خود^{۱۵} تکلم نمایند» این حق در دو ماده اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، دینی و زبانی نیز ذکر شده است. به موجب بند ۱ ماده ۲ «اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، دینی و زبانی ... حق دارند ... زبان مادری خود را به کار برند و به آن تکلم کنند، در محافل خصوصی و در ملاء عام، آزادانه و بدون مداخله یا هر شکل از تبعیض.» همین‌طور در خصوص حق بر آموزش زبان مادری در بند ۳ ماده ۴ اعلامیه فوق الاشعار چنین آمده است: «کشورها باید، هرگاه امکان دارد، اقدامات مناسب انجام دهند تا اشخاص متعلق به اقلیت‌ها بتوانند فرصت‌های کافی برای یادگرفتن زبان مادری خود یا آموزش دیدن به زبان مادری خود داشته باشند.»

۲-۲-۲. آزادی در برگزاری مراسم مذهبی

در اسناد بین‌المللی مواد مختلفی به آزادی اندیشه، بیان و آزادی مذهب اختصاص داده شده است که مهم‌ترین مواد در این خصوص، در زیر بیان می‌شود:

ماده ۱۸ اعلامیه جهانی یکی از مهم‌ترین مواد در خصوص این آزادی‌هاست. این ماده بیان می‌دارد: «هر کس حق دارد از آزادی اندیشه، وجدان و مذهب بهره‌مند گردد، این حق شامل آزادی تغییر مذهب یا باور و نیز آزادی اظهار مذهب یا باور به شکل آموزش، عمل به شعائر، نیایش و به جای آوردن آئین‌ها چه به تنهایی و چه به صورت جمعی نیز می‌گردد.» البته حق مربوط به آزادی تغییر مذهب به دلیل مغایرت با شرع مقدس اسلام، در جمهوری اسلامی ایران کاربردی ندارد، اما بقیه‌ی قسمت‌های ماده ۱۸ اعلامیه در جمهوری اسلامی کاربرد دارد.

دلیل مغایرت آزادی تغییر مذهب با دین اسلام را می‌توان چنین استدلال کرد که در اسلام بر طبق آیات قرآن کریم، حیات انسان به دو نوع حیات مادی و حیات معنوی تقسیم می‌شود.^{۱۶} در دو آیه از قرآن کریم هم به برتری و اولویت بعد معنوی حیات بر بعد مادی آن اشاره شده است.^{۱۷} مصادیق و جلوه‌های اعتقاد به بعد روحانی حیات است که مفارقت‌های حقوق بشر اسلامی و حقوق بشر بین‌المللی در مواردی چون شناسایی حق خودکشی و یا مجاز بودن سقط‌جنین در غرب و رد بودن این عناوین در اسلام را توجیه می‌سازد. یکی از نتایج شناسایی بعد معنوی حیات این است که علاوه بر خودکشی جسمانی، خودکشی معنوی هم در اسلام ممنوع گردیده است و به همین علت عمل ارتداد، شدیدترین مجازات در اسلام را در پی دارد، چراکه اسلام نمی‌تواند در برابر خودکشی معنوی سکوت اختیار کند (موسی‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۴-۱۷).

با توجه به مشکلاتی که ماده فوق‌الاشعار برای کشورهای اسلامی بوجود می‌آورد، تدوین‌کنندگان میثاق مدنی - سیاسی متفق‌القول به این نتیجه رسیدند که موضوع تغییر مذهب را مسکوت بگذارند. زیرا در زمان تدوین میثاق در برخی کشورهای اسلامی مانند عربستان، مشروعیت تغییر مذهب نوعی تعرض و تهاجم بر ضد اسلام تلقی می‌شد (Evans M, 1997: 201).

به موجب ماده ۲۷ میثاق مدنی - سیاسی، اعتقاد و عمل به مذهب جزء حقوق اقلیت‌ها به‌شمار رفته و به‌ویژه به جنبه‌های اجتماعی عبادات مذهبی توجه شده است. طبق ماده ۱۸ میثاق مدنی - سیاسی حق ابراز عقیده و مذهب در عبادات و رسوم (observance) مذهبی و همچنین عمل به مذهب و تعلیم آن، بر جوانب اجتماعی، بیش از جوانب فردی مذهب دلالت دارد.

در اصل ۱۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به آزادی انجام مراسم مذهبی تصریح شده و عملاً نیز پیروان این سه دین با داشتن کلیساها، کنیسه‌ها و آتشکده‌های متعدد، به انفراد و اجتماع، مراسم و آیین‌های مذهبی خود را به پا می‌دارند. گاه نیز مراسم مذهبی آن‌ها از سیمای جمهوری اسلامی ایران پنخس می‌شود.^{۱۸}

همچنین ماده ۱۴۳ آئین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی (مصوب ۱۳۸۰)، هنگام پذیرش زندانی، دین رسمی او در برگه پرسش‌نامه درج و به‌منظور تقویت و تحکیم مبانی دینی زندانیان و اجرای آداب و مراسم دینی آنان با جلب کمک وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی از طریق مسئولین زندان وسیله و تسهیلات لازم جهت انجام فرائض دینی آن‌ها فراهم می‌گردد. ماده ۱۴۴ و ۱۴۵ همین آئین‌نامه اشعار می‌دارد: هر

زندانی که دارای یکی از ادیان رسمی کشور باشد می‌تواند در آسایشگاه عمومی یا انفرادی خود یک جلد کتاب آسمانی، کتاب دعا، سجاده نماز جهت انجام فرائض دینی خود نگه دارد. در صورت لزوم می‌تواند تقاضا نماید تا پس از موافقت رئیس زندان، نماینده مذهبی او در زندان حضور یافته و در اجرای آداب و مسائل مذهبی او را هدایت و ارشاد نماید. به این ترتیب در جمهوری اسلامی ایران آزادی مراسم و شعائر دینی، امنیت معابد و اماکن مقدسه، حرمت شخصیت‌های روحانی، استقلال قضایی، فعالیت‌های اقتصادی و آزادی در روابط اجتماعی، به‌طور مساوی برای همه‌ی شهروندان تضمین شده است.

۲-۲-۳. داشتن ردیف بودجه اختصاصی

بهره‌مندی از بودجه و اعتبارات دولتی و ردیف بودجه خاص جهت اقلیت‌های دینی سالانه ۱۷۵۰۰۰۰۰۰۰۰ ریال می‌باشد که به نمایندگان آنان جهت استفاده تحویل داده می‌شود. در زیر ردیف بودجه اختصاصی هر کدام از اقلیت‌ها ذکر شده است:

- ارامنه تهران و شمال ۵۴۰۰۰۰۰۰۰۰ ریال
- ارامنه جنوب ۲۴۲۰۰۰۰۰۰۰ ریال
- آشوریان ۳۰۰۰۰۰۰۰۰۰ ریال
- زرتشتیان ۳۶۸۰۰۰۰۰۰۰ ریال
- کلیمیان ۳۰۰۰۰۰۰۰۰۰ ریال

۲-۲-۴. مجوز انتشار نشریه‌های مختلف

آیین‌نامه اجرایی جدید قانون مطبوعات که در جلسه مورخ ۱۳۸۱/۶/۱۷ هیئت وزیران تصویب شد و اصلاحاتی را بر آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ و اصلاحات بعدی آن اعمال کرد، در ماده ۱۴ خود بیان می‌دارد: «احزاب، سازمان‌ها و جمعیت‌های سیاسی و اقلیت‌های دینی ایرانی در صورتی می‌توانند تقاضای صدور پروانه انتشار نشریه نمایند که اجازه فعالیت قانونی را دارا باشند.

تبصره: منظور از گروه‌های غیرقانونی، گروه‌هایی هستند که از طریق وزارت کشور رسماً غیر قانونی اعلام شده باشند.»

با استناد به اصل ۱۳ قانون اساسی که حدود فعالیت‌های اقلیت‌های دینی را در ایران مشخص می‌کند، به‌دلیل قانونی بودن این گروه از اقلیت‌ها، لذا امکان اخذ مجوز نشریات مختلف برای آنان بلامانع می‌باشد.

و همچنین:

- ۲-۲-۵. انتخاب مدیران اقلیت برای مدارس و استخدام آن‌ها به عنوان معلم.
- ۲-۲-۶. ایجاد تسهیلات جهت صدور گذرنامه و اجازه خروج از کشور.
- ۲-۲-۷. حق انجام فعالیت‌های فرهنگی، هنری، ورزشی و تفریحی.
- ۲-۲-۸. امکان ادامه تحصیل در مقاطع مختلف دانشگاهی.
- ۲-۲-۹. مجوز چاپ کتاب و امکان فروش در مغازه‌ها.
- ۲-۲-۱۰. امکان اشتغال در پست‌های دولتی و دانشگاهی.
- ۲-۲-۱۱. دریافت مجوزهای فرهنگی، هنری و تفریحی.
- ۲-۲-۱۲. مرمت و بازسازی اماکن مربوط.
- ۲-۲-۱۳. دارا بودن مدارس خاص اقلیت‌ها.
- ۲-۲-۱۴. داشتن قبرستان‌های اختصاصی.

۲-۳. حقوق اقتصادی و مدنی

۲-۳-۱. آزادی در احوال شخصی

طبق اصل ۱۳ قانون اساسی پیروان اقلیت‌ها در خصوص احوال شخصی مطابق مقررات مذاهب خودشان عمل می‌کنند. به استناد این اصل، کلیه وقایع مدنی اقلیت‌ها، از جمله ازدواج، طلاق و ارث، که مهم‌ترین وقایع شخصی تلقی می‌شوند، تابع اصول و قوانین فقهی دین آن‌هاست.

به‌موجب اصل فوق، هر کدام از اقلیت‌های دینی دارای آیین‌نامه احوال شخصی مخصوص به خود هستند که در امور وقایع مدنی خود بر اساس این آیین‌نامه عمل می‌کنند. در این راستا آیین‌نامه احوال شخصی زرتشتیان ایران در ۶۹ ماده و ۱۱ تبصره در اردیبهشت ۱۳۸۶ در چهارمین همایش سراسری نهادهای انجمن‌های سراسری ایران به تصویب رسید و پس از تأیید اداره حقوقی قوه قضاییه، گزارش آن در روزنامه رسمی (سال شصت و سوم به تاریخ ۱۳۸۶/۹/۱۵) چاپ و لازم‌الاجرا گردید.^۹

همچنین آیین‌نامه احوال شخصی مسیحیان پروتستان ایران در ۲۹۵ ماده، بر اساس قواعد و عادات مسلمة متداوله در کلیساها، توسط کمیته‌ای با شرکت نمایندگان کلیساهای پروتستان تدوین گردیده و مهر ۱۳۸۷ به تصویب رسیده است.^{۱۰}

علاوه بر اصل مذکور، ماده واحده قانون رعایت احوال شخصی ایرانیان غیرشیعه مصوب ۱۳۱۲ که مفاد آن در رأی وحدت رویه شماره ۳۷ مورخ ۱۳۶۳/۹/۱۹ هیئت عمومی دیوان عالی کشور مورد حکم قرار گرفته و در مصوبه ۱۳۷۲/۴/۳ مجمع تشخیص مصلحت نظام

نیز تحت عنوان قانون رسیدگی به دعاوی مطروحه راجع به احوال شخصیه و تعلیمات دینی ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی مجدداً تصویب شده نیز این منظور را تأمین می‌کند.

۲-۳-۲. برابری دیه اقلیت های دینی با مسلمانان

مجمع تشخیص مصلحت نظام در جلسه ۱۳۸۲/۱۰/۶ لایحه الحاق یک تبصره به ماده ۲۹۷ قانون مجازات اسلامی در خصوص میزان دیه اقلیت‌های مذهبی را بررسی کرد که در این جلسه، مجمع با تأیید نظر مجلس شورای اسلامی، رأی به برابری دیه مسلمانان و غیرمسلمانان داد. این تبصره با استناد به نظر رهبر معظم انقلاب، مطرح و تصویب شد. همچنین است حقوق اقتصادی و مدنی دیگر چون:

۲-۳-۳. اصلاح مسئله‌ی ارث اقلیت‌های دینی با حمایت ۱۹۹ نماینده مجلس شورای اسلامی.

۲-۳-۴. امکان اشتغال در محیط‌های دولتی.

۲-۳-۵. برخورداری از تسهیلات بانکی در انجام کارهای اقتصادی.

۲-۳-۶. داشتن مجوز کسب در اصناف مختلف.

۲-۳-۷. کسب موافقت‌نامه اصولی برای انجام فعالیت‌های اقتصادی.

۲-۳-۸. خرید و فروش آزادانه و تملک اموال منقول و غیرمنقول.

۲-۳-۹. برقراری حقوق بازنشستگی.

۳. امکانات خاص اقلیت‌ها به تفکیک مذهب

۳-۱. مسیحیان

الف) حقوق سیاسی:

- امتیاز داشتن ۳ نماینده در مجلس شورای اسلامی (علیرغم قلت جمعیت مسیحی):
ارامنه تهران و شمال، یک نماینده؛ ارامنه جنوب، یک نماینده؛ آشوری‌ها و کلدانی‌ها، یک نماینده.

- حضور ۹ مسیحی در شوراهای شهر و روستای شهرهای ارومیه، فریدن و فریدونشهر.

ب) حقوق فرهنگی - اجتماعی:

- چاپ مجله، روزنامه، نشریه هفتگی، ماهنامه و فصلنامه در کشور (مجله الیک با ۷۰ سال سابقه، آراکس، مجله پیمان و ...).

- داشتن حدود ۳۰۰ کلیسا در سراسر کشور.

مسیحیان حدود ۳۰۰ کلیسای فعال و غیر فعال در ایران دارند که از این تعداد، فقط ۸۰ کلیسا در ارومیه قرار دارد. هر چه قدر از مرکز به سمت شمال و شمال غربی ایران برویم تعداد کلیساها افزایش یافته و برعکس هر چه قدر به سمت جنوب و جنوب شرقی برویم این تعداد کاهش می‌یابد. بیشترین تعداد کلیساها در شمال غربی ایران (استان‌های آذربایجان شرقی و غربی) می‌باشند و در رده‌ی بعدی اصفهان و تهران هستند.

- بازسازی کلیساها توسط سازمان میراث فرهنگی و ترمیم و بازسازی سایر اماکن مقدس مسیحیان.

- ثبت برخی از کلیساها در فهرست آثار ملی و حفاظت از آن‌ها و ثبت در یونسکو. مجموعه کلیساها شامل ۱۲ کلیسا که ۳ اثر مهم آن قره کلیسا (کلیسای تادئوس، طاطاووس، مقدس) سنت استپانوس و زور زور در فهرست سال ۲۰۰۸ یونسکو به ثبت رسید.

- تدریس دروس دینی ارامنه با زبان ارمنی در مدارس ارامنه (۵۰ مدرسه خاص ارامنه).
- داشتن تشکیلات مذهبی با عنوان شورای خلیفه‌گری.
- برگزاری بیش از ۹ دوره گفت‌وگوی بین دینی با محوریت همزیستی مسالمت آمیز.
- ساخت فیلم‌های اجتماعی و تاریخی در زمینه مسیحیت.
- امکان استفاده دانش‌آموزان و کارمندان مسیحی از تعطیلات اعیاد مسیحی.

۳-۱-۱. امکانات مذاهب مختلف مسیحیان

الف) ارامنه

مسیحیت به سه شاخه‌ی کاتولیک، ارتدکس و پروتستان تقسیم می‌شود که کلیساهای هر سه‌ی این شاخه‌ها و نیز فرقه‌های درون این شاخه‌ها در ایران و تهران فعالیت می‌نمایند. از مجموع قریب به ۲۵۰ کلیسای فعال ایران، ۲۰۰ کلیسا متعلق به جامعه ارمنیان ایران است، از جمله کلیسایی با جمعیت ۱۲۰ هزار نفر در تهران، آن‌ها تنها در این شهر ۵۰ کلیسا دارند.^{۱۱}

تاکنون تعداد ۱۰۲ نشریه توسط این جامعه در کشور به ثبت رسیده که توسط مجامع مختلف ارمنی انتشار می‌یابد. آن‌ها از ۵۰ انجمن فرهنگی، ورزشی و خیریه در کشور برخوردارند. به طور مثال باشگاه آرارات در تهران در اختیار انحصاری جامعه ارامنه کشور است (عمید زنجانی، ۱۳۸۲: ۲۰).

بر طبق رأی ۲۱۶ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش مورخ ۱۳۵۹/۸/۲۵ و نامه شماره ۲۰۳۰۲/۲۸۵۱۸ مورخ ۱۳۷۸/۵/۳۰ ریاست جمهوری اعیاد و تعطیلات رسمی ارمنیان کاتولیک به قرار زیر است:

عید میلاد مسیح (ع) - سال نو میلادی، عید تعمید حضرت مسیح (ع)، عید رهبران مذهبی ارمنه، عید شهدای وارطاناش، عید پاک، روز شهدای ارمنی.

اعیاد و تعطیلات رسمی ارمنه گریگوری نیز به قرار زیر است:
روز مسروب مقدس، سال نو مسیحی، تولد و غسل تعمید مسیح (ع)، روز وارطان مقدس، عید پاک، روز شهدای ارمنی.

ب) آشوریان

آشوریان در ارومیه ۵۹ و در تهران ۶ کلیسا دارند؛ به این ترتیب جامعه ۳۰ هزار نفری آشوریان ۶۵ کلیسا در ایران دارند. آشوریان دارای دو مدرسه دخترانه و پسرانه حضرت مریم و بهنام هستند. این گروه، از ۲۷ نشریه، ۲۰ مرکز فرهنگی- اجتماعی، ۱۲ کمیته زنان، مهندسان و ... بهره‌مند هستند و همه ساله رهبر جهانی این فرقه یک تا دو ماه بین آشوریان ایرانی به سر می‌برد.

اعیاد و مناسبت‌های ویژه آشوریان که به سبب آن‌ها تعطیل می‌باشند عبارتند از:
عید میلاد مسیح (ع)، سال نو میلادی، عید تعمید حضرت مسیح، روزه نینوا، عید اوشانا، عید پاک، عید عروج مسیح (ع)، عید نیطیکاست.^{۲۲}

ج) جامعه ارتدکس

کلیسای ارتدکسی روس و کلیسای ارتدکسی یونان که به مناسبت حضور اتباع روسی و یونانی در گذشته تأسیس شدند، همچنان فعال هستند (عمید زنجانی، ۱۳۸۲: ۲۱).

د) کلیساهای پروتستان

کلیسای انجیلی در ایران سه زبان عبادتی جداگانه دارند و هر یک از آن‌ها دارای تشکیلات کلیسایی مخصوص به خود می‌باشند. این سه گروه عبارتند از: (۱) کلیسای انجیلی آشوری زبان، (۲) کلیسای انجیلی ارمنی زبان، (۳) کلیسای انجیلی فارسی زبان. سه جمعیت فوق، هر کدام شش نماینده تعیین می‌کنند و این کلیسا زیر نظر یک شورای ۱۸ نفره که عالی‌ترین مرجع کلیسای انجیلی است اداره می‌شود. این جامعه، جمعیتی قریب به ۵ هزار نفر دارد و در کل کشور صاحب ۱۴ کلیسا هستند.

ه) کلیسای اسقفی ایران (انگیکان)

جمعیت پیروان این کلیسا حدود ۸۰ نفر است و سه کلیسا در شهرهای اصفهان، تهران و شیراز دارند.

و) کلیسای ادونتیست‌های روز هفتم ایران

این کلیسا در ایران توسط یک شورای دینی اداره می‌شود و دارای شش کلیسای فعال و غیر فعال است و جمعیت آن‌ها قریب به ۷۰ نفر است (عمید زنجانی، ۱۳۸۲: ۲۰).

۳-۲. یهودیان (کلیمیان)

به گفته یکی از نمایندگان کلیمیان در مجلس شورای اسلامی، تعداد کلیمیان ایران بین ۲۵ تا ۳۰ هزار نفر می‌باشد که از این تعداد حدود ۶۰٪ در تهران، ۳۰٪ در شیراز، ۷٪ در اصفهان و بقیه در کرمانشاه، کامیاران، سنندج، سرپل ذهاب، میاندوآب، کرمان، رفسنجان، یزد و دیگر شهرها زندگی می‌کنند.^{۳۳}

الف) حقوق سیاسی

- با توجه به تعداد بسیار اندک کلیمیان در کشور، آنان طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دارای یک نماینده در مجلس شورای اسلامی هستند.
 - در مجلس خبرگان تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نماینده کلیمیان کشور حضور فعال داشته است.
 - ۳۲ انجمن و سازمان خاص کلیمیان در سراسر کشور فعال می‌باشد.
- ب) حقوق فرهنگی، اجتماعی.

- برقرار بودن فعالیت‌ها و مراسم عبادی در ۷۶ کنیسه فعال.
- وجود ۱۰ محل عرضه گوشت با ذبح یهودی.
- وجود ۴ رستوران فعال.^{۳۴}
- دارا بودن مجوز انتشار نشریه‌های مختلف (نشریه افق بینا، ارگان انجمن کلیمیان تهران و ...).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تنها نشریه کلیمیان نشریه تموز بود که توسط جامعه‌ی روشنفکران یهود به چاپ می‌رسید و اهمیت این نشریه در دنبال کردن اندیشه‌های غیرصهیونیستی بود. پس از سال ۱۳۶۸ انتشار این مجله متوقف شد؛ بدین دلیل که اکثر دست‌اندرکاران آن مسئولیت‌های اجتماعی به عهده گرفتند و درگیر کارهای اجتماعی

شدند. اما اینک نشریه افق بینا منتشر می‌شود که مورد توجه قشر فرهیخته یهودی قرار گرفته است. در ماهنامه افق بینا دو کار عمده صورت می‌گیرد: یکی این که خبرهای جامعه یهود، بین یهودیان ایران و هم‌وطنان غیریهودی و فارسی‌زبانان خارج از کشور مطرح می‌شود و دیگر اینکه بخش‌هایی از احکام شریعت یهود نیز در آن بیان می‌شود تا همگان با آن آشنا گردند.^{۲۵}

- داشتن مدارس خاص کلیمی و آزادی تدریس زبان عبری.
در حال حاضر در تهران ۴ مجتمع تحصیلی مخصوص کلیمیان وجود دارد که عبارتند از:
(۱) مجتمع دخترانه اتفاق مشتمل بر دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان و پیش‌دانشگاهی
(۲) مجتمع پسرانه موسی‌بن‌عمران (ابریشمی) با دوره‌های راهنمایی و دبیرستان.
(۳) مدرسه پسرانه روحی شاد با دوره‌های دبستان و راهنمایی.
(۴) مدرسه دخترانه فخر دانش با دوره‌های دبستان و راهنمایی.
در این آموزشگاه‌ها، مقررات دینی و زبان عبری آموزش داده می‌شود و دانش‌آموزانی که در مدارس عمومی تحصیل می‌کنند، در روزهای تعطیل در کلاس‌های ویژه، آموزش‌های دینی لازم را فرا می‌گیرند.^{۲۶}
- برخورداری از اعیاد و تعطیلات رسمی.

تعطیلات رسمی کلیمیان در ایران عبارتند از: پسخ عید فطیر، شاووت (نزول تورات)، روش هسانا (اول سال نو)، کیبور (روزه بزرگ)، سوکرت (عید سایبان‌ها)، پوریم.^{۲۷}
- باشگاه ورزشی گیور، یکی از بزرگ‌ترین باشگاه‌های ورزشی کشور می‌باشد که در اختیار کلیمیان ایران است.

۳-۳. زرتشتیان

الف) حقوق سیاسی

- دارا بودن یک نماینده در مجلس شورای اسلامی (علیرغم قلت جمعیت زرتشتیان).
- داشتن ۱۰ نماینده در شوراهای شهر و روستا (استان یزد).
- انجام آزادانه فعالیت‌های مختلف اجتماعی و مدنی در قالب ۲۸ انجمن.
- داشتن سازمان‌های غیردولتی فعال در زمینه‌های مختلف.

ب) حقوق فرهنگی و اجتماعی

- داشتن مدارس خاص اقلیت زرتشتی (۳۸ مدرسه) و آزادی آموزش خط دین دبیره.
- اجازه چاپ و توزیع کتب و نشریات مختص اقلیت زرتشتی (فروهر، چیستا، راستی،

وهومن، امرداد ... و امکان حضور و فعالیت در سایر نشریات.
- امکان برگزاری اجلاس‌های بین‌المللی از جمله برگزاری اجلاس زرتشتیان هند و ایران .

- برگزاری کنگره بزرگداشت سه هزار سال فرهنگ زرتشتی با حضور میهمانان زرتشتی از سراسر جهان (۱۳۸۲).

- در اختیار داشتن تعداد زیادی زیارتگاه (پیر) در کشور (ورود مسلمانان به این اماکن در روزهای مخصوص زیارت ممنوع است).

- حق استفاده از تعطیلات زرتشتیان (دانش‌آموزان، کارمندان و ...).

تعطیلات زرتشتیان در طول سال ۵ روز است^{۲۸} که عبارتند از:

الف) ۶ فروردین، مصادف با سالروز تولد زرتشت.

ب) ۱۹ فروردین، مصادف با بزرگداشت درگذشتگان و شهدا (جشن فروردینگان). در این روز زرتشتیان بر سر قبر درگذشتگان می‌روند و اوستا می‌خوانند.

ج) ۱۰ مهر، مصادف با جشن مهرگان. بعد از جشن نوروز مهم‌ترین جشن نزد زرتشتیان است. این جشن به نام فرشته مهر^{۲۹} است^{۳۰}.

د) ۵ دی، مصادف با درگذشت اشوزرتشت.

ه) ۱۰ بهمن، مصادف با جشن سده^{۳۱} (جشن پیدایش آتش). (سالنمای راستی، ۱۳۹۱).

نتیجه‌گیری

با بررسی حقوق و امکانات خاص اقلیت‌ها در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، درمی‌یابیم که تدوین‌کنندگان قانون اساسی، در نگارش و تصویب قانون اساسی، ضمن اساس قرار دادن شرع مقدس، نسبت به اسناد بین‌المللی حقوق بشر در رابطه با اقلیت‌ها نیز بی‌توجه نبوده‌اند.

بر همین اساس در قوانین عادی نیز، حقوقی در راستای تضمین اصل ۱۳ قانون اساسی برای اقلیت‌های دینی در نظر گرفته شده است که از جمیع این قوانین می‌توان دریافت اقلیت‌های ایران با وجود جمعیت کم، از امکانات مناسبی نسبت به اقلیت‌های ساکن در کشورهای دیگر برخوردارند. پربراه نیست که چنین بیان نمود در مواردی چون اختصاص یک نماینده مجلس به اقلیت‌ها، با وجود جمعیت کم آن‌ها و یا حضور نمایندگان اقلیت در مجلس تدوین قانون اساسی، نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، مترقی‌تر و پیشروتر از اسناد حقوق بشری عمل نموده است.

آخرین نکته این‌که با مذاقه در روح کلی قانون اساسی دریافته می‌شود، اصول قانون اساسی ایران در برخورد با اقلیت‌های دینی و مذهبی، مبتنی بر عدالت و انصاف است. این عدالت و انصاف همچنین زمینه‌های مشارکت عمومی اقلیت‌ها را در سطح جامعه فراهم ساخته، بر آن تأکید و توصیه دارد که خود سبب حفظ و استمرار هویت گروه‌های اقلیتی در جمهوری اسلامی ایران بوده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

یادداشت‌ها

۱. تفاوت میان اقلیت‌های مذهبی و دینی بدین صورت است که افراد مسلمان غیرشیعه اثنی‌عشری (مسلمانان مشمول اصل ۱۲ قانون اساسی) اقلیت مذهبی و ایرانیان غیرمسلمان موحد (مشمول اصل ۱۳ قانون اساسی) اقلیت دینی نامیده می‌شوند.

2. Religious Minorities.

۳. سوره حج، آیه ۱۷.

4. Citizen.

5. Distinctions.

6. Unreasonable Restrictions.

۷. جمعیت کل کشور ۷۵۱۴۹۶۶۹ نفر می‌باشد. برای مطالعه بیشتر سرشماری نفوس و مسکن مورخ ۱۳۹۰/۸/۲ را ببینید.

8. Freedom of Peaceful Assembly and Associations.

9. Universal Declaration of Human Rights.

10. Charter of the United Nations.

11. International Covenant on Civil and Political Rights.

12. European Convention on Human Rights.

13. Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities.

۱۴. ای مردم! ما شما را از جنس مرد و زن آفریدیم تا یکدیگر را بشناسید. بدانید که عزیزترین شما نزد پروردگار، با تقواترین شماست.

15. Owm Language.

۱۶. آیاتی که اشاره به حیات مادی دارند عبارتند از: آیات ۱۴۰ و ۱۵۱ سوره انعام، آیه ۳۱ سوره اسراء، آیه ۱۲ سوره ممتحنه و آیه ۹ سوره نساء و آیاتی که به حیات معنوی انسان اشاره می‌کنند عبارتند از: آیه ۷۰ سوره یاسین و ۲۸ سوره بقره.

۱۷. آیه ۷۴ سوره نساء و آیه ۲۴ سوره مبارکه فجر.

18. iranjewish.com (سایت رسمی انجمن کلیمیان ایران).

۱۹. آیین‌نامه احوال شخصیه زرتشتیان ایران، ص ۱۱.

۲۰. آیین‌نامه احوال شخصیه مسیحیان پروتستان ایران.

21. www.garegin.blogfa.

۲۲. رأی شماره ۲۱۶ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش مورخ ۱۳۵۹/۸/۲۵ و نامه شماره ۱۳۷۸/۵/۳۰ ریاست جمهوری. مورخ ۲۰۳۰/۲/۲۸۵۱۸

23. www.irna.ir

24. www.irna.ir

25. iranjewish.com

26. www.irna.ir

۲۷. رأی شماره ۲۱۶ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش مورخ ۱۳۵۹/۸/۲۵ و نامه شماره ۱۳۷۸/۵/۳۰ ریاست جمهوری. مورخ ۲۰۳۰/۲/۲۸۵۱۸

۲۸. رأی شماره ۲۱۶ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش مورخ ۱۳۵۹/۸/۲۵ و نامه شماره ۱۳۷۸/۵/۳۰ ریاست جمهوری. مورخ ۲۰۳۰/۲/۲۸۵۱۸

۲۹. در اوستا فرشته مهر، میترا نامیده می شود.

۳۰. در این روز فریدون به رهبری کاوه آهنگر، ضحاک را شکست داد و پادشاه شد.

۳۱. در این روز هوشنگ شاه همراه با یارانش به کوه رفت و در آن جا ماری دید. سنگی به سمت مار پرتاب کرد که آن سنگ به سنگ دیگری خورد و جرقه ایجاد شد و بدین ترتیب آتش کشف شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

فارسی
کتب

- قرآن کریم.

- الهامی، داوود (۱۳۷۴)، *خدمات متقابل اسلام و ایران*، قم: انتشارات مکتب اسلام، چاپ اول.
- طبرسی، علی بن فضل بن حسن، *تفسیر مجمع البیان*، نشر مکتبه العلمیه الاسلامیه، ج ۲.
- عاملی، شیخ حر(بی تا)، *وسائل الشیعه*، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ج ۱۱.
- مذاکرات مجلس، *بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*، چاپخانه مجلس شورای اسلامی، چ اول، ج ۱.
- معین، محمد (۱۳۸۶)، *فرهنگ فارسی*، تهران، ادنا، چ ۴، ج ۱.
- مهرپور، حسین (۱۳۷۶)، *حقوق بشر و راهکارهای آن*، تهران: نشر اطلاعات.

مقالات

- آریامنش، بشیر(۱۳۹۰)، «حقوق اقلیت‌ها از منظر قانون اساسی و موازین بین‌المللی»، *مجله تعالی حقوق*، سال چهارم، شماره‌های ۱۳ و ۱۴.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۲)، «مقایسه‌ی حقوق اقلیت‌ها در ایران و جهان»، *مجله چشم‌انداز*، ارتباطات فرهنگی، پیش‌شماره فروردین.
- فهیمی، عزیزالله (۱۳۸۳)، «بحث تطبیقی در ارث اقلیت‌های دینی و قانون مدنی ایران»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، تابستان، شماره ۶۴.

- موسی‌زاده ابراهیم، *جزوه درسی حقوق بشر در اسلام*، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، نیمسال اول ۱۳۹۱.

قوانین

- (۱۳۶۸)، *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*.
 - (۱۳۶۰)، *قانون فعالیت احزاب*.
 - (۱۳۸۶)، *احوال شخصیه زرتشتیان ایران*، تهران: انتشارات فروهر.
 - *آیین‌نامه احوال شخصیه مسیحیان پروتستان ایران*، ۱۳۸۷.
 - *آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی*، ۱۳۸۰.
 - *آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات*، ۱۳۸۱.
 - رأی شماره ۲۱۶ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۵۹/۸/۲۵.
 - نامه شماره ۲۰۳۰۲/۲۸۵۱۸ ریاست جمهوری، ۱۳۷۸/۵/۳۰.
 - مرکز آمار ایران، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن*، ۱۳۹۰/۸/۲.
- سالنامه
- سالنمای راستی، سال ۱۳۹۱ برابر با ۳۷۵۰ دینی زرتشتیان.

انگلیسی

Books and Article

- Caporti F. (1985), Minorities, in: *Encyclopaedia of Public International Law*, Else vies Science Publisher, North-Holland.
- Ermacora Felix (1983), *The Protection of Minorities before the United Nation*, Recueil des Cours, Academie de Droit International, vol 182.
- Evans M, (1997), *Religions Liberty and International Law in Europe*, Cambridge University Press.
- Lerner, Natan (1991), *Group Rights and Discrimination in International Law*, MartinusNijhoff.
- Thambery, Patrick (1995), *International Law and the Rights of Minori-*

ties, Oxford University Press.

Rules

- *Charter of the United Nations*, 1945.
- *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, 1992.
- *European Convention on Human Rights*, 1949.
- *International Covenant on civil and Political Rights*, 1966.
- *Universal Declaration of Human Rights*, 1948.

پایگاه‌های اینترنتی:

- www.Garegin.blogfa.com
- www.Iranjewish.com (سایت رسمی انجمن کلیمیان ایران)
- www.Irna.ir
- www.ohchr.org/english/issues/minorities

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۹۶
دوفصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

سال سوم، شماره ششم، بهار و تابستان ۱۳۹۳